

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIV међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25–27. X 2019)

Књига III

**ЕКСПРЕСИВНОСТ И ИНТИМНОСТ
У МУЗИЦИ
&
ТАКО МАЛЕ СТВАРИ:
ИНТИМНО У УМЕТНОСТИ
И КУЛТУРИ**

Уредници

Проф. др Биљана Мандић
Проф. др Јелена Атанасијевић

Крагујевац, 2020.

САДРЖАЈ

О ТРОКЊИЖЈУ СА XIV МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТИ / 5

О ТРЕЂОЈ, УМЕТНИЧКОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА СА XIV МЕЂУНАРОДНОГ
НАУЧНОГ СКУПА СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ / 9

ЕКСПРЕСИВНОСТ И ИНТИМНОСТ У МУЗИЦИ

Силвана П. ГРУЈИЋ

АУДИО-ВИЗУЕЛНА ЗБИРКА *NEW EUROPEAN SONGBOOK*
- НОВА ЕВРОПСКА ПЕСМАРИЦА КАО МЕДИЈСКИ
ФОРМАТ НАРАЦИЈЕ И ЕКСПРЕСИЈЕ / 17

Зорица Б. МИТЕВ ВОЈНОВИЋ

ОПЕРА *ПЛАШТ* ЂАКОМА ПУЧИНИЈА
ИЗ ВИЗУРЕ ДИРИГЕНТА / 25

Ерна Б. ДЕЛИЋ

РОМЕО + JULIET – 'ХИПНОГЕНА ПРИЗМА' ЛУРМАНА
КРОЗ ШЕКСПИРА ДО ВАГНЕРА / 35

Маја В. РАДИВОЈЕВИЋ СЛАВКОВИЋ

УМЕТНОСТ У СНОВИМА/СНОВИ У УМЕТНОСТИ:
ВЛАДАН РАДОВАНОВИЋ И „МАЛО ВЕЧНО ЈЕЗЕРО” / 43

Катјарина Д. ЛАЗАРЕВИЋ СРЕТЕНОВИЋ

ПОРТАЛ КАО ДИНАМИЧКИ АРХИВ
– АНАЛИЗА САДРЖАЈА МУЗИКЕ НА ПОРТАЛИМА
„РИТАМ ГРАДА” И „ИКРАГУЈЕВАЦ” / 53

Дина Д. ВОЈВОДИЋ

НЕКОЛИКО АНАЛИТИЧКИХ ПРИСТУПА
ПЕТРА БИНГУЛЦА ИЗ ЦИКЛУСА *60 ЕМИСИЈА* / 61

Биљана Љ. МАНДИЋ

МОДЕРНИЗАЦИЈА ОСНОВНОШКОЛСКИХ ПРОГРАМА ЗА ПРЕДМЕТ
МУЗИЧКА КУЛТУРА (2017–2019):
НОВИ ПЕДАГОШКИ ИЗАЗОВ / 67

Биљана М. ПАВЛОВИЋ

ОБРАДА ОСМЕ РУКОВЕТИ СТЕВАНА МОКРАЊЦА
ПО МОДЕЛУ ИНТЕГРАТИВНЕ НАСТАВЕ / 83

Ивана М. МИЛИЋ

МЕТОДИЧКИ АСПЕКТИ ПРИМЕНЕ АНИМИРАНИХ
ФИЛМОВА У МУЗИЧКОМ ВАСПИТАЊУ / 97

Катјарина Р. СТАНОЈЕВИЋ

Наташа М. ВУКИЋЕВИЋ

СЛУШАЊЕ МУЗИКЕ И ЛИКОВНИ ИЗРАЗ ДЕЦЕ
ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА / 109

Ирена Р. СТАНИШИЋ
Власиша М. ЛИПОВАЦ
НАРОДНА ПЛЕСНА АКТИВНОСТ – КОРАЦИ „МОРАВЦА”
У РАДУ СА ДЕЦОМ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА / 123

Данијела Д. ЗДРАВИЋ МИХАИЛОВИЋ
САВРЕМЕНА РОМСКА МУЗИЧКА ПРАКСА У НИШУ / 135

Зоран Ж. БОЖАНИЋ
ПРОБЛЕМИ У РАДУ НАСТАВНИКА ПОЧЕТНИКА
НА ПРЕДМЕТУ КОНТРАПУНКТА
У СРЕДЊОЈ МУЗИЧКОЈ ШКОЛИ / 145

Невена Ј. ВУЈОШЕВИЋ
ПОГЛЕД КРОЗ КЉУЧАОНИЦУ: МИНИМАЛИСТИЧКИ
ПОТПИС ВЛАДИМИРА ТРМЧИЋА У ПЕТ ХАИКУ ПЕСАМА
ЗА ФЛАУТУ, ВИОЛОНЧЕЛО И ХАРМОНИКУ / 153

Јелена М. МЛАДЕНОВСКИ
ЦВЕЋЕ У РУХУ МУЗИКЕ
У МИНИЈАТУРАМА ОП. 85 ЈАНА СИБЕЛИЈУСА / 165

Марија К. ТАНАСКОВИЋ
ЕКСПРЕСИВНОСТ У ДЕЧЈЕМ МУЗИЧКОМ СТВАРАЛАШТВУ И
ИЗВОЂАШТВУ ИНСПИРИСАНОМ ДЕЛИМА ПОЛА КЛЕА / 177

Мирко Р. ЈЕРЕМИЋ
МОБИЛНЕ (МУЗИЧКЕ) АПЛИКАЦИЈЕ И ЊИХОВА УПОТРЕБА У
НАСТАВИ СОЛФЕЂА И МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ / 189

ТАКО МАЛЕ СТВАРИ: ИНТИМНО О УМЕТНОСТИ И КУЛТУРИ

Дијана Лј. МЕТЛИЋ
ILUSTROVANA IZDANJA LIONSKE IZDAVAČKE KUĆE LARBALÈTE
У КЊИЖЕВНОМ LEGATU LJUBICE CUCE SOKIĆ / 209

Вања Р. СПАСЕНОВИЋ
Ивана М. РАКОЊАЦ
АТМОСФЕРСКА ЦЕЛИНАСКАДАРСКЕ УЛИЦЕ У БЕОГРАДУ / 219

Ивана М. РАКОЊАЦ
Бојана М. ЈЕРКОВИЋ-БАБОВИЋ
ФЛЕКСИБИЛНОСТ КАО АСПЕКТ ФЛУИДНОСТИ ГРАНИЦЕ:
ИНТИМНИ ОДНОС КОРИСНИКА И ОТВОРЕНОГ
ЈАВНОГ ПРОСТОРА / 231

Dragana M. VASILJEVIĆ-TOMIĆ
Aleksandra P. UGRINOVIC
INTERPRETACIJA KAO IDEOLOŠKI NARATIV:
PARTENON VS NOVI AKROPOLJSKI MUZEJ / 243

Јелена В. АТАНАСИЈЕВИЋ
Драган Н. МАРЧЕТИЋ
ИНТИМНО У АРХИТЕКТУРИ
КЉУЧНИ АСПЕКТИ У ДИЗАЈНИРАЊУ ПРОСТОРА / 255

Бојана М. ЈЕРКОВИЋ-БАБОВИЋ¹

Небојша С. ФОТИРИЋ

*Универзитет у Београду
Архитекционски факултет
Депаршман за Архитектуру*

КОНТЕКСТ УМРЕЖЕНОСТИ И ТЕРМИНАЛ-АРХИТЕКТУРА: ПОЗИЦИЈА АРХИТЕКТОНСКЕ ФОРМЕ У ПРОСТОРИМА ТОКОВА САВРЕМЕНОГ ГРАДА²

Овај рад истражује позицију архитектонске форме у односу на феномен токова у савременом градском контексту, који се, у преклапању философије, културе и архитектуре, анализира као парадигма умрежености. Позиција архитектуре у таквом контексту постаје израз трансформација вредности и материјалних основа савременог искуства простора. Синтаксу *терминал-архитектура* употребљавамо у значењу које не подразумева програмско и типолошко одређење, већ позицију у оквиру процеса – објекат умрежен у динамички систем градске структуре. *Ток*, као нова и релациона вредност, постаје критеријум архитектонског простора, те хибридноста програма и губитак типолошких дефиниција постају изрази дисперзије и дематеријализације историјских фундамената архитектонске форме, отварајући нове спектре архитектонских иновација и пројектантских принципа.

Кључне речи: ток, архитектонска форма, флуидност, умреженост, естетско искуство

Увод

У овом раду се истражује позиција архитектонске форме у односу на феномен токова у савременом контексту, који се, у преклапању философије, културе и архитектуре, анализира као парадигма умрежености и разматра кроз сложености савременог контекста архитектуре. Савремени архитектонски контекст одликују променљива, динамичка својства релација и веза између материјалних и нематеријалних конструката свакодневнице. Позиција архитектуре у таквом контексту постаје израз трансформација вредности и материјалних основа нашег свакодневног искуства архитектуре и града. Афирмација субјективности, која се, кроз утицај постструктуралистичке философије у архитектури, манифестује као вид разлике у понављању, у овом раду се препознаје као потенцијал негације постојећих вредносних система архитектуре. У складу са тим, субјективност, променљивост и динамизација структуралних принципа простора препознате су као супротности историјски утемељеним одређењима и естетским принципима архитектонске форме. У односу, у ком ток, као кинестетичка и релациона вредност, постаје услов функционалних и формалних одлика архитектонског простора, условљава хибридноста програма и губитак типолошких дефиниција, који постају изрази дисперзије и дематеријализације историјских фундамената архитектонске форме. Терминал-архитектура у овом раду носи значење архитектуре чије се формалне и организационе вредности заснивају на

¹ bojana.jerkovic@arh.bg.ac.rs

² Овај рад је настао као део пројекта ТР36034 „Истраживање и систематизација стамбене изградње у Србији у контексту глобализације и европских интеграција у циљу унапређења квалитета и стандарда становања”, Министарства просвете науке и технолошког развоја.

артикулацији, афирмацији и прилагођавању токовима и догађајима који подједнако припадају и архитектури и њеном контексту. Терминал-архитектура је умрежена у контекст и, као таква, представља наставак инфраструктуре и пејзажа. Укрштањем архитектуре, инфраструктуре и пејзажа, урбана средина постаје израз постструктуралистичког, динамизованог простора без оштрих граница, у ком је архитектонска форма израз позиције у процесу.

Парадигма умрежености : Град је процес

Савремени контекст глобалне умрежености информационог доба, у ком град постаје сложени систем умрежених токова, константност промена, доводи до промена материјалних основа нашег свакодневног искуства, што покреће питања перципирања и стварања архитектуре. Феномен умрежености, на информационом, комуникационим и просторним нивоима, град трансформише у процес константних протока и динамике, дематеријализујући елементе његове структуре у нове квалитете који имају флуидан, текући, проточан карактер.

Интензиван развој технологије динамизовао је савремени свакодневни живот, где друштво своје функције заснива на *феномену шокова*, како то Мануел Кастелс (*Manuel Castells*) објашњава: „токовима капитала, токовима информација, токовима технологије, токовима слика, звукова и симбола” (Кастелс 1996: 442). Према теорији Мануела Кастелса „глобални град није место, него процес” (Исто: 417), у ком су тачке продукције и локална друштва глобално умрежени у контексту конзумеризма и неолибералног капитализма, где, интерактивност између места разбија просторне матрице понашања у граду у флуидну мрежу размена што указује на потребе за новим простором – *проспиром шокова*” (Исто: 429) Простори токова су, тако, према његовим речима, нови урбани процес, који постаје доминантна манифестација моћи и функције у друштву и култури. Кастелсово размишљање, постструктуралистичко у својој суштини, у мишљење о градској структури уводи разлику и променљивост као константе које просторну структуру трансформишу у процес који, како каже: „карактерише структурна доминација простора токова” (Исто: 429). Феномен токова доминантно постаје манифестација *процеса* који доминирају у односу економије, политике, друштва, комуникација и нових значења у савременом граду. У том контексту, артикулација токова, у просторном смислу, постаје питање односа архитектуре и културе, односно односа формалних репрезентација нових културних и друштвених значења и вредности.

Значење појма ток, у Кастелсовој теорији, односи се на: „сврсисходне, програмиране, понављајуће секвенце промена и узајамних утицаја између физички раздвојених позиција, друштвених чинилаца у економским, политичким, симболичким структурама у друштву” (Исто: 442). У овом раду појам ток се односи на динамичке процесе у архитектури који подразумевају кретање, односно континуалну промену и динамику. Архитектонски простори токова, у складу са тим, представљају обликовање и организацију простора кретања, као и њему припадајућих елемената архитектонске структуре, омогућавајући њене кинестетичке вредности, спознају и читање архитектуре кретањем, и остварујући јединство статичних и динамичних компоненти, материјалних и нематеријалних вредности простора.

Жак Деридина (*Jacques Derrida*) разлика (*differAnce*), која није ни концепт ни принцип, већ пре стратешка напомена о облику везе и односа кроз текст, испољава динамичност места и промене устаљених значења унутар постојеће

структуре. Трансфери постструктуралистичких филозофских мишљења у архитектонску теорију, који су најексплицитније манифестовани сусретом Жака Дериде и Питера Ајземана (*Peter Eisenman*), који су, у деконструктивистичком формалистичком маниру, манифестовали трансформацију постојећих структуралних принципа архитектонске форме. Утицај Жака Дериде и Жила Делеза (*Gilles Deleuze*) у архитектонској теорији манифестује се у негирању традиционалних вредности једнакости и репрезентације, у циљу остваривања променљивости, мноштва и динамичких процеса у структури. Нил Лич (*Neil Leach*) Делеза назива најутицајнијим „теоретичарем *флукса, мноштва и кретања*, који је одбијао традиционалне концепте једнакости и репрезентације у корист репетиције, умножавања и диференцијације” (Лич 1997: 292-299). Лич посебан значај за архитектуру даје тексту „*City/State*” Жила Делеза и Феликса Гатарија (*Felix Guattari*), који изражава Делезову преокупацију темом повезивања, која, у тексту, обухвата мишљења о разликама између града и државе кроз њихове форме, динамичка својства и брзине детериторијализације. Делез и Гатари град постављају у корелацију са саобраћајницом, те град постоји само као *функција циркулисања и фреквенцијности*, у виду сингуларне тачке на кружној путањи кретања која чини место града. Ова одређења града дефинисана су саобраћајем, фреквенцијом, кретањем, умрежавањем и токовима. (Исто)

Потенцијали негације постојећих система вредности у архитектури

Игњаци де Сола-Моралес (*Ignaci de Solaa Morales Rubiao*), у књизи *Differences*, истражује савремену архитектуру у контексту у ком, како каже: „недостаје јасан систем вредности чији легитимитет је довољно широк и опште прихваћен да би био основ практичним активностима – као што су уметност и архитектура – које манифестују доминантне идеје у друштву” (Де Сола-Моралес 1997: 108). Де Сола-Моралес истражује феномен дисперзије вредности и недостатак утемељених фундаменталних референата у савременој архитектури, укрштајући филозофска размишљања и архитектуру, првенствено однос постструктурализма и архитектуре. Према његовим речима, „постструктурализам је рекомпоновао целокупну историју архитектуре на основама фантазмагоричних позиционирања субјекта испред свих надмоћних терета историје” (Исто: 110). Употреба термина *фантасмагорично* за Де Сола-Моралеса значи класичну психолошку премису о фигуративним пројекцијама и значењима, које се синтетишу у условима анксиозности и чежње. Он о постмодернизму говори као о манифестацији постструктуралистичких мишљења о разлици и понављању, као питањима директно везаним за проблем субјективности и могућности архитектонске репрезентације онтолошких фундамената модерне мисли. Субјективност, као супротна историјски утемељеним означитељима или стилским и формалним одређењима архитектуре, односи се на симулакрум који архитекта ствара буђењем индивидуалне меморије појединца, чиме се, у архитектури, манифестује однос постструктуралистичке разлике и понављања. У архитектонској форми наведено се манифестује у генеричким принципима који редукују историјску формалну реторику, симболе и значења, који воде ка апстраховању архитектонске форме тако да фокус и перцепција корисника усмерава гестове, токове, покрете и догађаје којима перцепција савременог човека даје приоритет. Архитектура тако постаје директна, тренутна, „опажана синтетичком експерименталношћу корисника” (Де Сола-Моралес 1997: 114).

Анализом промене терминологије у дискурсу архитектуре и културе, након 1960-их година двадесетог века, препознају се начини објашњавања све присутнијег феномена токова, који постмодерни живот и културу трансформишу у оно што Зигмунд Бауман (*Zygmunt Bauman*) назива „флудан живот”, „ликвидна љубав”, „ликвидан страх”, „текућа модерност”, „проточна потрошња” и сл. (Бауман 2000; Бауман 2005). Естетско искуство савременог живота, града, архитектуре и уметности постаје „распршено у гасовито стање”, речима филозофа Ив Мишоа (*Yves Michaud*), где се, захваљујући апсолутном „тријумфу естетике” у савременом контексту, естетско искуство претвара у искуство свакодневнице (Мишо 2004). Задовољавањем егзистенцијалних, потрошачких, туристичких и хедонистичких потреба друштва неолибералног капитализма, прелазак естетског искуства у флуидно стање резултат је задовољства у искуству које струји, које тече, које је аутономно, интуитивно и лако разумљиво (Мишо 2004). Психолог Михаљ Чиксентмихаљ (*Mihály Csikszentmihályi*) пријатан доживљај, који захтева континуалну пажњу и пријатно окупирање активношћу или опажањем, назива „искуством тока” (Чиксентмихаљ 1990). Кинестетички принцип искуства у архитектури је најдоминантији у феноменолошким и постструктуралистичким мишљењима о перцепцији простора и односу субјекта и његовог физичког окружења. Кинестетика, као начин разумевања простора кретањем, подразумева чулно ангажовање субјекта приликом кретања кроз простор, које окупира његову пажњу и ствара Чиксентмихаљево искуство тока, флуидно искуство које је аутономно, субјективно и пријатно.

Мартин Пули (*Martin Pawley*) говори о утицају информационих технологија и нових медија на савремену архитектуру, која, све „од стамбених кућа до пословних торњева почиње да исклижава историјском домену трајних и легитимних вредности у лимбо где се праве вредности архитектуре проналазе у својој информационој сврсисходности” (Пули 1998: 181). Пулијева основна хипотеза је да нас историја архитектуре спречава да архитектуру разумемо, јер њен вредносни систем данас не дефинише естетски педигре, већ њена сврсисходност терминала у мрежама комуникација и информација које омогућавају савремени живот. Према његовој теорији, савремена архитектура промишља се и пројектује у карактеру терминала, као инструмента, а не споменика.

У социотехнолошком разумевању савремених промена у урбаном окружењу, Стивен Грејем (*Stephen Graham*) и Сајмон Марвин (*Simon Marvin*) истражују на који начин глобализација, технолошки развој и инфраструктурно умрежавање утичу на промене у градској структури, архитектури и култури. Развојем технолошке инфраструктуре, њиховим коришћењем и грађењем, савремени град се трансформише у „комплексан, динамички социо-технолошки процес” и „градови и урбани региони постају места бескрајног флукса и инфраструктурно подржаних токова, кретања и размена” (Грејем, Марвин 2001: 8). Мрежа је постала основна просторна конфигурација у којој се логика и значење места апсорбује тако да савремено урбано искуство граде брзина протока, комплексност, умреженост и доступност, што посебно осликава искуства масовних миграција, туризма, друштва потрошње, спектакла и доколице. У складу са тим, архитектонска форма постаје подршка константном протоку информација и комуникационих ефеката и бива редукована у оној мери у којој акценат остаје на поруци која ствара однос конзумеризма, неолибералног капитализма са субјектом савременог града.

Такав непосредан однос простора и субјекта, који наглашава пролазност и гомилање слика и информација у уму великом брзином, толиком да се свесна пажња посвећује само корисним информацијама потребним у тренутку, Марк Оже (*Marc Augé*) назива неместом. Оже о неместима говори као о „мери нашег доба”, коју изражава скупом свих ваздушних, железничких и друмских путева, свих покретних станишта, саобраћајних средстава, терминала, аеродрома, станица и свих кабловских и бежичних мрежа инсталација и комуникација (Оже 1995: 76). Путокази на станицама, ознаке на аеродрому, рекламе, екрани, табле, постали су саставни и доминантни део нашег животног окружења, а „инфраструктура све више преузима савремене урбане пејзаже” (Оже 1995: 93). Неместа су отелотворена константном динамиком снажног интензитета, где се феномену токова додаје и аспект брзине, којом се ожеовско неместо перцепира, користи и настањује, те појавност архитектуре, пре свега, дефинише информациони ефекат који производи и функционалан проток који треба да подржава.

У односу технолошког миљеа и архитектонског стваралаштва, са приступом другачијим од модернистичких морфолошких конструката архитектуре и урбанизма, Сенфорд Квинтер (*Sanford Kwinter*), новим, „меким урбанизмом”, град одређује као: „медијум токова становништва, информација, робе и комуникација, односно комплексну формацију функција и променљо перцептивно поље” (Квинтер, према: Хејз 1998: 586). Разумевање града у форми и појавности динамичког поља носи тему просторно-временског континуума и дифузију знања и идеја из научних у уметничка поља експериментисања и иновација у архитектонском стваралаштву. Слично виђењу савременог урбаног окружења Мануела Гауса „које се може разумевати као бесконачан ентеријер непрецизних граница, где су становници лоцирани у форми тока” (Гауса 2003: 230), Квинтер говори о негирању ограничења тродимензионалног простора и граница између ентеријера и екстеријера, где се архитектура састоји од друштвених, економских, биолошких и просторних елемената. Овакав приступ близак је Делезовом концепту просторно-временског набирања и ризомској структури, која негира линеарне принципе мишљења о времену и простору. Форма токова, на тај начин, обухвата и динамичко искуство града и постаје „објекат манифестације конструката филозофских, политичких и културних вредности таксономије и систематизације материје и времена” (Исто: 213).

Терминал-архитектура: Позиција форме у процесу

Терминал-архитектура је синтагма коју Мартин Пули употребљава у значењу нове, савремене архитектуре, која је подједнако у садашњости и будућности и која раскида све везе са постојећим вредносним системима, наметнутим од стране историје уметности и архитектуре. (Пули 1998: 7). Потенцијал негације историјских система вредности архитектонске форме Пули препознаје у сврсисходности терминала, као тачака у системима и мрежама које омогућавају савремени живот. Пулијево разумевање савремене архитектуре као терминала у великој мери подразумева трансформацију структуре и ткива архитектуре под утицајем електронске инфраструктуре, где је објекат терминал информацијама. Он говори о утицају информационог технологија и нових медија на савремену архитектуру, која све „од стамбених кућа до пословних торњева почиње да исклизава историјском домену трајних и легитимних вредности у лимбо где се праве вредности архитектуре проналазе у својој информационој сврсисходности” (Пули

1998: 181). Пулијева основна хипотеза је да нас историја архитектуре спречава да архитектуру разумемо, јер вредносни систем архитектуре данас не дефинише њен естетски педигре већ сврсходност *терминала*, као инструмента, а не споменика.

У овом раду синтагму терминал-архитектура употребљавамо у значењу које не подразумева програмско и типолошко одређење, већ позицију у оквиру процеса – објекат умрежен у динамички систем градске структуре, где су релације и субјективност носиоци вредносног система архитектонске форме, као разлике у понављању у сложености просторно-временског континуитета.

„Грозница мрежа” Марка Виглија (*Marc Wigley*) описује преокупацију модерног и постмодерног контекста умрежавањем и новим начинима мишљења о структури града и архитектуре у форми флуидних, умрежених централних функција и комуникационих веза, које грађену средину трансформишу у сложене системе функција и токова (Вигли 2001). Архитектонско пројектовање постаје процес контроле односа тачака и размена у оквиру мрежа, а контрола токова у архитектури постаје основни организациони и формални принцип.

Под фразом *terrain vague* Де Сола-Моралес подразумева простор, територију коју карактерише пражњење или одсуство прецизне функције и која семиолошки алудира на „покрет, осцилације, нестабилност и флукс, на нешто слободно и неангажовано” (Де Сола-Моралес 1995: 119). Сола-Моралесов *terrain vague* садржи „очекивање мобилности” и манифестацију садашњости коју Сола-Моралес повезује са теоријама Одо Марканда (*Odo Marquand*) и Ханс Блумберга (*Hans Blumberg*) који кажу да је у касном капитализму и друштву доколице текући однос између субјекта и културе условљен брзином промена које се у култури и граду дешавају. Променљивост савременог контекста води ка одсуству свих утемељених принципа етике и естетике новог „пост-историјског субјекта који је заправо субјект великог града”, који живи савремени номадизам и суочава се са константном перцепцијом семиолошких порука у граду (Исто: 121). Сола-Моралес, позивајући се на „терминологију у савременој естетици која манифестује Делезову мисао”, каже да је архитектура „увек на страни форми, на страни визуелног и фигуративног, док индивидуа савременог града тражи дејство уместо форме” (Исто: 123).

На основу наведеног, можемо да рећи да је Сола-Моралесово мишљење у „*Terrain Vague*” блиско Кастелсовом концепту *простора токова*; иако из дисциплинарно различитих перспектива говоре о променама у савременој култури и граду, препознајемо наговештавање потребе за проблематизацијом позиције и вредности архитектонске форме у односу на феномен *токова у савременом контексту*.

Феномен токова води ка дисперзији постојећих формалних принципа и дематеријализацији вредности архитектуре, чиме се у архитектонској форми наглашава одређени распон ефеката, динамичких искустава и релација са субјектом, чиме се позиција архитектуре простора токова проблематизује између значења *инфраструктурног* и *архитекционског*. Инфраструктурно значење, подршке токова кретања корисника или подршке семиолошких и комуникационих ефеката, које форма треба да произведе, негира естетику саме форме. Форма, на тај начин, бива редукована од архитектонског обликовања и материјалних означитеља, она постаје чисто *функционална*, или, речима Марка Ожеа – постаје „неместо”.

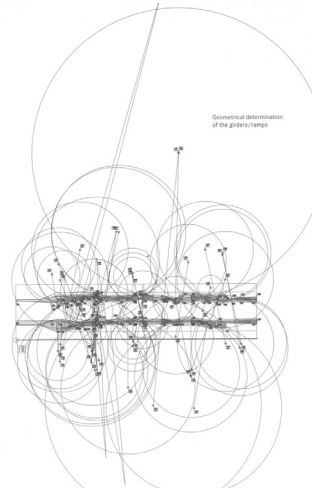
Питање позиције архитектонске форме, у складу са до сада наведеним релационим, комуникационим значењима простора токова, можемо поставити у однос са технолошким променама које у физичком смислу мењају савремени урбани контекст. Проблематизација архитектуре, у таквом контексту, није само

питање паралелних и узајамних промена технологије и тектоничких својстава архитектонске форме, већ и нових значења и вредности, које настају на месту њиховог укрштања. Нове вредности архитектуре, у односу токова и архитектонске форме, настају кроз заједничку интенцију и технологије и архитектуре да обликују нашу перцепцију у култури и граду, градећи однос субјекта и друштва. Аспекти промена субјективности узајамно су повезани са променама у архитектури и материјалним трансформацијама у самој појавности архитектонске форме. Рем Колхас (*Rem Koolhaas*), Стен Ален (*Stan Allen*), Келер Естерлинг (*Keller Easterling*) и многи други, у теорији архитектуре истражују потребе и могућности обједињавања инфраструктуре, архитектуре и пејзажа у јединствен динамички систем (Колхас et al. 1998; Ален 1999; Пули 1998; Естерлинг 1999). Истраживањем формалних трансформација и хибридних структура, и у формалном и у програмском смислу, савремена архитектонска пракса често превазилази конвенционалне дисциплинарне оквире архитектуре. Трансдисциплинарна трансформација архитектуре укршта архитектуру и инфраструктуру са пејзажима, природним и урбаним, градећи постструктуралистички делезовски простор без оштрих граница, у коме токови, кинестетика и релације чине основни вредносни систем.

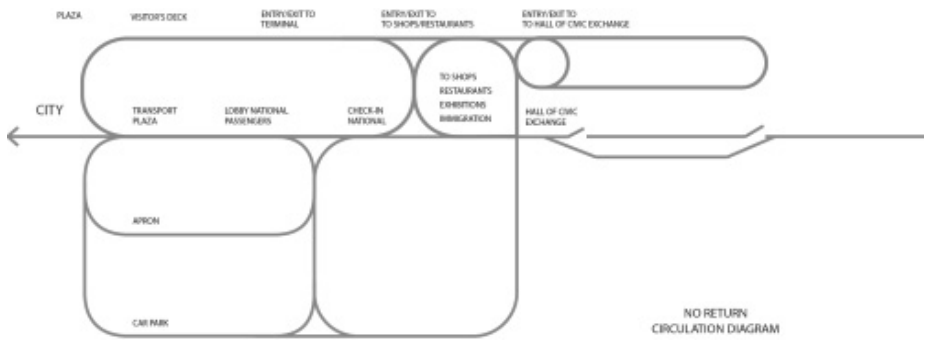
Архитектонска форма све више постаје наставак инфраструктуре или екстензија пејзажа. У односу на феномен токова и динамику савременог контекста, архитектонска форма постаје подложна утицајима истог, те њени физички елементи постају динамички фрагменти интегрисани у јединствен асемблаж. Умекшавањем граница између ентеријера, екстеријера, објекта и контекста, и преклапањем архитектонских слојева догађаја, форме, функције, архитетонска структура постаје отворено тектонично поље. Просторна флуидности, обликовно и функционално, постаје нова вредност савремене архитектуре.

Ток као методолошки алат у архитектонском пројектовању

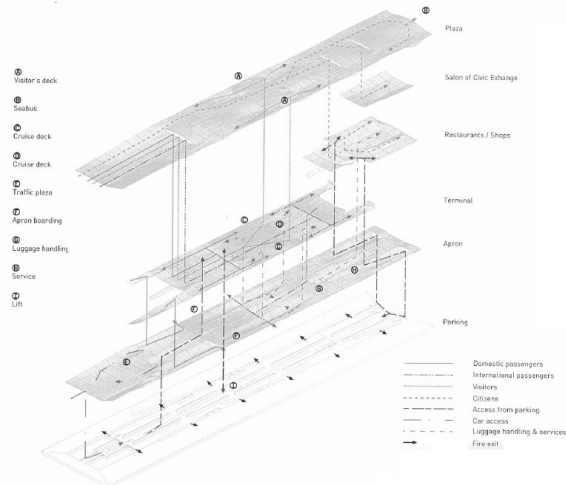
Пројекат Јокохама Терминала (*Yokohama Port Terminal*), након победе на конкурс, 1996. године, и након извођења, 2002. године, показао је револуционаран приступ обликовању и употреби токова као методолошког пројектантског алата. Терминал у Јокохама је пример специфичне иновативности у архитектонском пројектовању и манифестације философских, постструктуралистичких просторно-временских конструката. Флуидношћу, набирањем и преливањем текућег простора, који губи границе спољашњости и унутрашњости, архитектуре групе ФОА (*FOA architects*) обликовале су архитектуру која представља специфичан динамички систем догађаја, токова и форме која их подржава. У књизи *The Yokohama Project* употребљава се појам *шок* у објашњавању ове архитектуре као живе и прилагођене неометаним циркулацијама људи. Процес пројектовања Јокохама Терминала, који токове употребљава као пројектантски алат и функционални услов, може се анализирати на дијаграмима који су детерминисали архитектонску форму.

сл. 1 – Yokohama Port Terminal; сл. 2 – дијаграм токова кретања и генеза форме

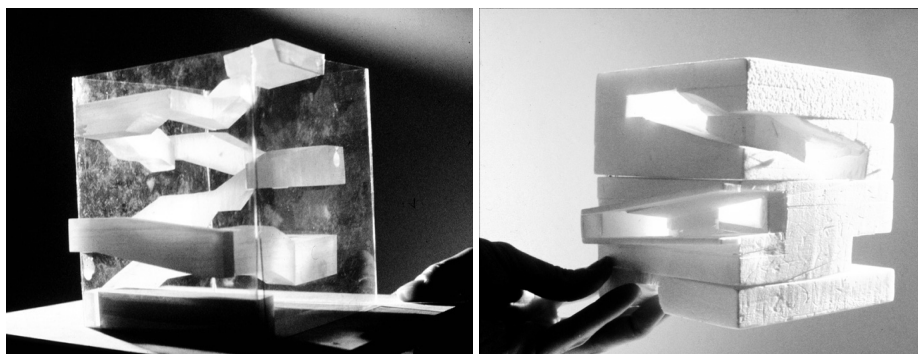

сл. 3 – дијаграм континуалне циркулације и програма;

сл. 4 – дијаграм токова у објекту

Амбасада Холандије у Берлину, групе ОМА, пример је архитектуре где је ток кретања кроз објекат носилац форме. Аутори кажу да је слободни ток рампе, која, у цикцак облику, кроз осам нивоа, условљава организацију простора и програма. Овакав пројектантски приступ обликовању, са друге стране, омогућава коегзистенцију архитектуре са окружењем, кроз форму која прати спољашње и унутрашње токове кретања људи, циркулацију ваздуха и сл. Волумен токова, који дијагонално прожима кубичну форму, пројектује се и на опну објекта, чиме се визуелно сама опна дематеријализује у облик тока.

сл. 5, 6 – макете просторног концепта;

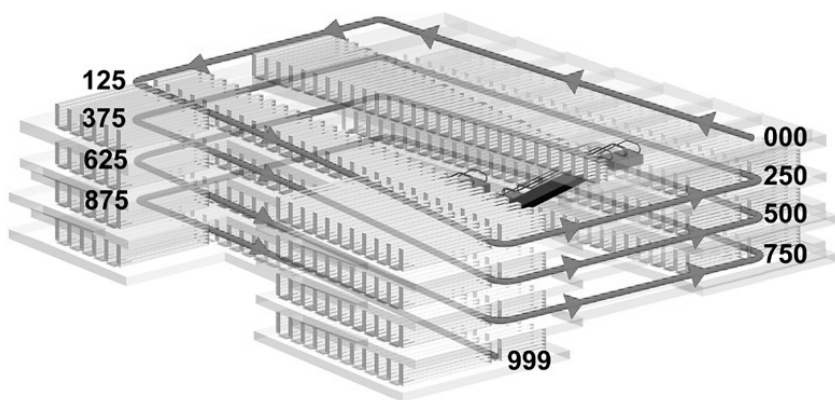
Сл. 7,8 – Амбасада Холандије у Берлину, ектеријер и ентеријер

Сличан пројектантски принцип ОМА има у архитектури Централне библиотеке у Сијетлу (*Seattle Central Library*), где се програмским и функционалним одликама библиотеке приступа као догађајима размена информација и знања. Речима аутора: „библиотека омогућава токове знања и нових медија”, те се генеричким пројектантским методама формално изражава прилагодљивост таквом програмском приступу. (*Seattle Central Library* 2016) Програмска хибридна и флексибилност одређене су токовима размена и токовима кретања корисника. У односу на Колхасово виђење града као облика пејзажа који се развија у форми динамичког процеса, архитектонска форма губи своју аутономију и изолованост и отвара се ка процесима који чине њено окружење. Архитектонски објекат није

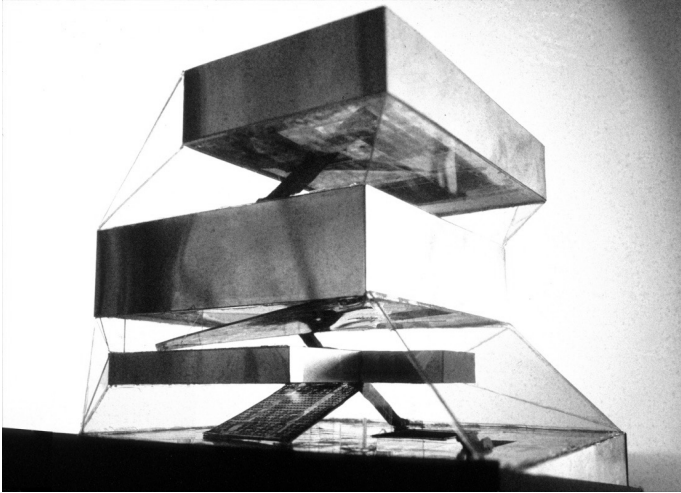
затворени ентитет, већ се, кроз флуидне и динамичке процесе, интегрише у контекст и остварује везу унутрашњег и спољашњег простора и постаје наставак инфраструктуре и пејзажа.

сл. 9 – дијаграм односа токова у окружењу и објекту;

сл. 10 – дијаграм токова књига у библиотеци

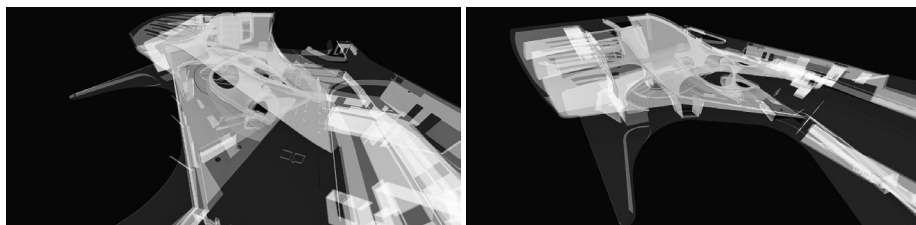

сл. 11 – макета просторног концепта

На примеру пројекта групе *UN studio*, Централног терминала у Арнхему (*Arnhem Central Transfer Terminal*), такође су евидентни принципи обликовања засновани на токовима кретања унутар објекта и у његовом окружењу. Како аутори кажу: „динамичка природа пројектантског процеса дозвољава месту да фузионише елементе времена, програма и токова кретања у јединствен систем” (*Arnhem Central - Masterplan By Unstudio 2016*) Програмско одређење ове архитектуре захтева исвесну формалну репрезентативност у складу са новом монументалношћу, коју, како Мартин Пули дефинише, терминали имају у савременом контексту. Аутори Централног терминала у Арнхему имали су за циљ да замагле границе између спољашњости и унутрашњости, формом која је продужетак урбаног пејзажа у унутрашњост објекта, где се „плафони, зидови и подови преливају једни у друге”. (*Arnhem Central Transfer Terminal / Unstudio 2015*). Процес пројектовања овог објекта обухватао је истраживање токова људи и различитих видова транспорта, у циљу да терминал постане „трансфер машина” која инкорпорира целокупан спектрум јавног градског транспорта и индивидуалних путничких потреба корисника. (*Arnhem Central - Masterplan By Unstudio 2016*)

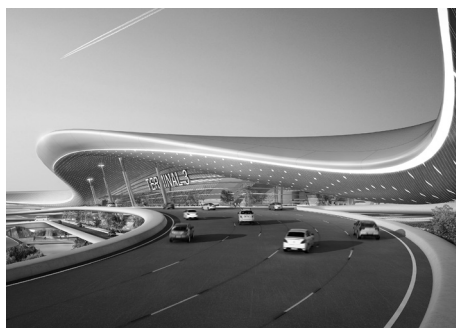
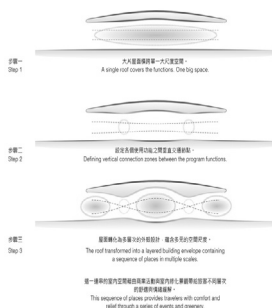

сл. 12, 13 – *Arnhem Central Transfer Terminal*;

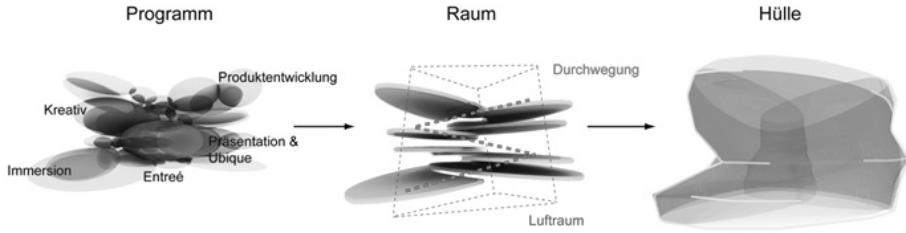
сл. 14,15 – дијаграмски модел генезе форме

Методолошки процес групе *UN studio* у многим пројектима заснован је на токовима, као методолошком алату на основу ког се обликује архитектонска форма. За анализу процеса пројектовања разматрамо макете и дијаграме, које тумачимо медијумима за истраживање концептуалних одлука у архитектури. У складу са тим, на пројекту Терминала 3, у дијаграму односа токова и архитектонске форме, можемо увидети како *UN studio* токове употребљава у служби алата који детерминише пројектантске формалне методе и технике (*Terminal 3 By Unstudio 2016*).

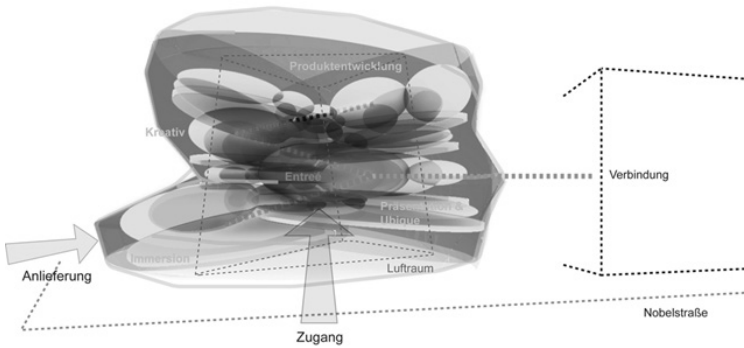

сл. 16 – дијаграм односа токова, програма и обликовања; сл. 17 – *Terminal 3*

На пројекту Терминала 3 може се видети принцип по ком се, обликовањем хоризонталних површина, ствара мека форма која прати просторну флуидност, токове и догађаје у њему. Сличан обликовни принцип, по ком се форма развија као опна и подршка токовима и догађајима, приметан је у пројекту Центра за виртуелно инжењерство у Штутгарту. Кроз прилагодљивост архитектуре процесима комуникације, субјективности и експерименталности, архитектонски програм постаје хибридоизован а форма флексибилна, умекшаних граница и лишена детерминисаности естетским, стилским принципима. У складу са тим, она је јединствена самим тим што прати јединствену природу токова и спонтаност догађаја у контексту у ком постоји и што их артикулише у динамички систем архитектуре, инфраструктуре и урбаног пејзажа.

сл. 18 – дијаграм односа програма, токова кретања и опне;

сл. 19 – синтеза форме

сл. 19, 20 - Центар за виртуелно инжењерство у Штутгарту

Закључак

Феномен токова у савременом контексту, у ком град постаје сложени систем умрежених токова, доминантно постаје манифестација процеса који доминирају

у односу економије, политике, друштва, комуникација и значења, који доводе до промена материјалних основа нашег свакодневног искуства. Умреженост на информационам, комуникационим и просторним нивоима, град трансформише у процес константних протока и динамике, дематеријализујући елементе његове структуре у нове квалитете који имају флуидан, текући, проточан карактер. У том контексту, артикулација токова, у просторном смислу, постаје питање односа архитектуре и културе, односно односа формалних репрезентација нових културних и друштвених значења и вредности. Трансфери постструктуралистичких филозофских мишљења у архитектонску теорију манифестовали су се у негирању традиционалних вредности једнакости и репрезентације, у циљу остваривања променљивости, мноштва и динамичких процеса у структури архитектуре. Утицаји постструктуралистичке философије на развој архитектонске теорије видни су у употреби појмова ток, флукс, брзина, динамизам и сл., којима се изражавају промене вредносног система архитектуре, која постаје синтеза просторно-временских својстава, кретања и промена. Афирмација субјективности, која је препозната као потенцијал негације постојећих вредносних система архитектуре, у архитектонском искуству и стваралаштву успоставља однос визуелног, нематеријалног и материјалног у процесу концептуализације перцептивног искуства. Као таква, омогућује да од перцепције, и интуиције успоставимо логичке систематизације и артикулације доживљаја и идеја о простору, његовим елементима и њиховим односима.

Феномен токова, као израз кинестетичке и релационе вредности, постаје носилац формалних одлика архитектонског простора; хибридна програма и губитак типолошких дефиниција постају изрази дисперзије и дематеријализације историјских фундамената архитектонске форме. Терминал-архитектура, у овом раду, носи значење архитектуре чије се формалне и организационе вредности заснивају на артикулацији, афирмацији и прилагођавању токовима и догађајима који подједнако припадају и архитектури и њеном контексту. Терминал-архитектура је, тако, нова архитектонска пракса која у савременом контексту постаје у потпуности умрежена у контекст и, као таква, представља наставак градске инфраструктуре и пејзажа. На основу анализе релевантне литературе и интердисциплинарног приступа проблематици постављене теме, ток је препознат као методолошки пројектантски алат *терминал-архитектура* и детерминистичке карактеристике савременог архитектонског пројектовања и нових приступа и потенцијала у савременој архитектури.

Литература

- Ален 1999: S. Allen, *Points + Lines*, New York: Princeton Architectural Press.
- Бауман 2000: Z. Bauman, *Liquid Modernity*, Cambridge, UK: Polity Press.
- Бауман 2005: Z. Bauman, *Liquid Life*, Cambridge, UK: Polity Press.
- Вигли 2001: M. Wigley, „Network Fever”, *Grey Room* 4: 82-122.
- Естерлинг 1999: K. Easterling, *Organization Space*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Колхас 1998: R. Koolhaas, B. Mau, J. Sigler, H. Werlemann, *Small, Medium, Large, Extra-Large*, New York, N.Y.: Monacelli Press.
- Квинтер 1998: S. Kwinter „La Citta` Nuova: Modernity and Continuity”, *Architecture Theory since 1968*, Cambridge: The MIT Press, 586-613.

- Лич 1997: N. Leach, *Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory*, London, New York: Routledge.
- Мишо 2004: Y. Michaud, *Umjetnost U Plinovitu Stanju*, prevod J.Milinković, Ž.Paić, Zagreb: Naklada Ljevak.
- Хејз 1998: M.Hays, *Architecture Theory Since 1968*, Cambridge, Mass: The MIT Press.
- Чиксентмихалъ 1990: M. Csikszentmihalyi, *Flow*, New York: Harper & Row.

Остали извори

- Arnhem Central - Masterplan By Unstudio. Unstudio.Com.* <http://www.unstudio.com/projects/arnhem-central-masterplan>. 2.9.2016.
- Arnhem Central - Masterplan By Unstudio. Unstudio.Com.* <http://www.unstudio.com/projects/arnhem-central-masterplan>. 2.9.2016.
- Seattle Central Library. OMA.* <http://oma.eu/projects/seattle-central-library>. 2.9.2016.
- Terminal 3 By Unstudio. Unstudio.Com.* <http://www.unstudio.com/projects/terminal-3-taiwan-taoyuan-international-airport>. 2.9.2016.

NETWORKING CONTEXT AND TERMINAL-ARCHITECTURE: THE POSITION OF THE ARCHITECTURAL FORM IN THE CONTEMPORARY URBAN SPACES OF FLOWS

Summary

The aim of this paper is to research the position of architectural form in relation to the phenomenon of flows in the contemporary urban context. In the interdisciplinary theoretical research this paper presents the overlapping of philosophy, culture and architecture which is analyzed as a paradigm of networking. Therefore, networked context considers the complexity, variability and dynamic properties of relations between tangible and intangible everyday constructs. The position of architecture in such a context becomes an expression of the transformation of values and material bases of the aesthetic experience of contemporary urban space. In this paper, the syntax *terminal architecture* is used in a meaning that does not imply programmatic and typological determination but position of architecture within the processes of the contemporary city - an object networked in a dynamic system of urban structure. Such architecture deals with relations and dynamisms as the main carriers of the value system of architectural form - differences in repetition in space-time complexity and continuity. Accordingly, the subjectivity, variability and dynamization of the structural principles of space are recognized as opposites to historically grounded determinations and aesthetic principles of architectural form. In a relation in which flow, as a kinesthetic and relational value, becomes the bearer of formal features of architectural space, program hybridity and loss of typological definitions become expressions of dispersion and dematerialization of historical foundations of architectural form, thus opening new spectra of architectural innovations and design principles.

Bojana M. Jerković-Babović
Nebojša S. Fotirić

